

HALİL FEVZİ EFENDİ

(1805-1884)

Osmanlı âlimi,
Mecelle Cemiyeti âzası.

Filibeli'de doğdu. Babası "ayaklı kütüphane" diye meşhur Mustafa Efendi, dedesi aslen Bursalı olup Filibe'ye göç eden Abdullah Efendi'dir. Ahmed Halil Fevzi, tahsilini Filibe'de tamamladıktan sonra gittiği İstanbul'da (1240/1824) uzun süre ders vekâletinde bulunduğu için Filibeli Hoca olarak şöhret bulmuştur. Halil Fevzi Efendi ve huzur dersleri mukarrirlerinden Küçük Filibeli lakabıyla ünlü kardeşi Abdullah Efendi Filibe'de Hatibzâdeler, İstanbul'da Filibeliler, ilim çevrelerinde ise "ahaveyn" lakabıyla tanınmışlardır.

II. Mahmud ve Abdülmecid dönemlerinde huzur derslerinde muhatap (1834-1850) ve mukarrir (1850-1856) sıfatıyla bulunan Halil Fevzi Efendi, bu meclislerden birinde kendisini denemek isteyen muhataplarının yönelttiği güç sorulara ikna edici cevaplar vermesi üzerine Abdülmecid tarafından mevleviyet makâmı ile taltif edildi. Meslek hayatına müderrislikle başlayan Halil Fevzi sırasıyla İbtidâ-i Hâric (1834), Hareket-i Hâric, İbtidâ-i Dâhil, Hareket-i Dâhil, Mûsile-i Sahn, İbtidâ-i Altmışlı, Hareket-i Altmışlı ve Mûsile-i Süleymâniyye (1853) medreselerinde görev yaptı. Daha sonra Kayseri (1277/1860-61), bir yıl sonra Şam ve ardından da Medine kadılığı, fetva emînlîği, ders vekillîği, Meclis-i İntihâb-ı Hükâm reisliği ve Anadolu Kazaskerliği (1878) görevlerinde bulundu. Ayrıca İstanbul, Anadolu ve Rumeli pâyelerine nâil oldu. Kendisine teklif edilen şeyhülislâmlık vazifesini kabul etmeyen Halil Fevzi, ders vekillîğini sürdürerek birçok ilim adamının yetişmesine vesile oldu. *Mecelle*'nin birinci ve ikinci kitaplarına Evkâf-ı Hümâyun müfettişi, beşincisine vekil-i ders ve Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyye âzası, altı, yedi ve sekizincisine ise ders vekili sıfatıyla katıldı. Ders vekillîği görevinden emekli olduktan sonra (1299/1882) hac vazifesini yerine getirmek üzere Hicaz'a giden Halil Fevzi Efendi 27 Receb 1301'de (23 Mayıs 1884) Tâif'te vefat etti ve Abdullah b. Abbas'ın türbesine defnedildi.

Eserleri. Halil Fevzi Efendi'nin kaleme aldığı elliye aşkın eserden en önemlileri şunlardır: 1. *Süyûfü'l-kavâti' li-men kâle inne'n-nübüvveti şanâtün mi-*

ne's-şanâ'ti'. Bu eserini, Cemâleddîn-i Efgânî'nin Dârülfünun'da verdiği derslerde peygamberlik hakkında ileri sürdüğü bazı görüşlere karşı meydana gelen tepkiler üzerine Abdülmecid'in emriyle yazmıştır. Bir mukaddime, on dört bölüm ve bir hâtmeden ibaret olan eserde Allah'ın kudreti, nübüvvet, risâlet, sanat, hikmet, felsefe ve bunlarla ilgili diğer kavramların tanım ve mahiyetleri, peygamberler için kötü söz söylemenin hükmü ve cezası anlatılmaktadır. Müellifin büyük oğlu Kazasker Mehmed Hayreddin Efendi'nin Türkçe'ye çevirdiği eser (İstanbul 1298), Sadık Albayrak tarafından sadeleştirilerek *Afgani'ye Reddiye* adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1976). 2. *el-Hâşiyetü'l-cedide 'alâ Şerhi 'İşâmi'l-feride* (I-II, İstanbul 1282, 1287, 1305, 1308). Ebül-Kâsım es-Semerkanî'nin beyân ilmine dair *Ferâ'idü'l-fevâ'id (er-Risâletü's-Semerkanîyye)* adlı risâlesine İsmâüddin el-İsferâyîni'nin yazdığı şerhin hâşiyesidir. 3. *Hadâ'îku'l-İmtihân* (İstanbul 1298). Alet ilimlerinden bahseden bir risâledir. 4. *Risâle-i İmtihâniyye fi'l-bey'ü'l-fâsid ve'l-kefâle* (İstanbul 1292). 5. *Risâle-i İmtihân li'r-ru'ûs* (İstanbul 1275). 6. *Risâle-i İmtihân-ı Hamidiyye* (İstanbul 1289). 7. *Risâle-i İhtikâriyye* (Süleymaniye Ktp., Tırnovalı, nr. 1736). 1289 (1872) yılında Asâkir-i Şâhâne alayından ruûs imtihanına hak kazananları tesbit için kaleme alınmıştır.

Bazı kaynaklarda yanlışlıkla Halil Fevzi Efendi'ye nisbet edilen fıkıh usulüne dair *Tevşîhu'l-uşûl* adlı eserin (İstanbul 1298) oğlu Mehmed Hayreddin'e ait olduğu mukaddimesinden açıkça anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Halil Fevzi, *el-Hâşiyetü'l-cedide 'alâ Şerhi 'İşâmi'l-feride*, İstanbul 1305, I, 356; a.mlf., *Süyûfü'l-kavâti': Afgani'ye Reddiye* (trc. Mehmed Hayreddin Efendi, s. nşr. Sadık Albayrak), İstanbul 1976, nâşirin mukaddimesi, s. 17-20; *Sicill-i Osmânî*, II, 309-310; *Osmanlı Müellifleri*, I, 395-396; İbrahim Alâeddin Gövsa, *Meşhur Adamlar*, İstanbul 1933-35, II, 513; a.mlf., *Türk Meşhurları*, s. 141-142; *Türkiye Maarif Tarihi*, II, 559-561; Ebül'ulâ Mardin, *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmed Cevdet Paşa*, İstanbul 1946, s. 160; a.mlf., *Huzûr Dersleri*, İstanbul 1966, II-III, 144-146, 832; Hasan Basri Erk, *Meşhur Türk Hukukçuları*, İstanbul 1958, s. 251-252; Osman Öztürk, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İstanbul 1973, s. 25-26; Hayrettin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul 1974, s. 198; "Halil Fevzi Efendi, Filibeli", *TA*, XVIII, 382.

FERHAT KOÇA

HALİL HÂLİD BEY

(1869-1931)

Son devir
ilim ve fikir adamlarından.

Ankara'da doğdu. Babası Çerkeşşeyhizâde Ahmed Refî Efendi, annesi Refika Sıdika Hanım'dır. Dedesi Osman Vehbi Efendi, II. Mahmud devrinin İstanbul ruûsu pâveli önde gelen ulemâsındandır. Osman Vehbi'nin babası Çerkeş Mustafa Efendi, Halvetiyye'den Şâbâniyye'ye bağlı Çerkeşîyye kolunu kuran bir şeyh idi.

Halil Hâlid, henüz dokuz yaşında iken babasının vefat etmesi üzerine amcası Mehmed Tevfik Efendi tarafından büyütüldü. Ankara'da rüşdiyeden mezun olunca İstanbul'a gitti. Önce amcasının teşvikiyle Beyazıt Medresesi'nde üç yıl okudu, ardından girdiği Mekteb-i Hukuk'u bitirdikten sonra (1893) Ebüzziyâ Mehmed Tevfik'in yardımıyla yazı hayatına atıldı ve onun matbaasında çalışmaya başladı. Burada çalışırken İstanbul'a gelip giden birçok yabancı ile tanışma fırsatı buldu.

Ailesi, II. Mahmud tarafından dedesine tahsis edilen toprakların idaresinin Abdülhamid döneminde ellerinden alınması ile oldukça güç bir duruma düşmüştü. Halil Hâlid, bir yandan mahkemelerde on beş yıl süren bu toprakların geliri geri alma mücadelesinden bir sonuç elde edememenin verdiği maddî ve mânevî sıkıntı, öte yandan medresede ve Mekteb-i Hukuk'ta okuduğu halde askerlikten muaf tutulma hususunda karşılaştığı zorluklar sebebiyle bunalmıştı. Bunların da tesiriyle dönemin bir kısım aydınları gibi II. Abdülhamid yönetimine karşı tavrı alan ve bu yüzden takip altında bulunan Halil Hâlid, her an tutuklanabileceği endişesi yanında tahsilini ilerletmek amacıyla İngiltere'ye gitmeye karar verdi. *The Times* gazetesi muhabiri bir İngiliz'in yardımı ile 1894 yılı Mayıs ayı

Halil
Hâlid Bey